

Det Norske Fremskrittspartiet i lys av det Danske

Partijubileenes år

1983 er partijubileenes år i Norge. Det eldste, Venstre, søsterpartiet til Radikale Venstre - runder de 100. Det er 100 år siden partiet tok form som en fast gruppe-ring i Stortinget. Dermed var partivesenet innledet. Siste skudd på partistammen kom for 10 år siden med Fremskrittspartiet, som fram til 1976 het »Anders Langes Parti til sterkt nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep«. Stiftelsen fant sted i april 1973. Den samme måned kunne Glistrup vise til rekord-oppslutning på meningsmålingene: hver fjerde velger var »fremskrittsselger«.¹⁾

En annen jublant, Kristelig Folkeparti, kan se tilbake på 50 års virketid. Bak det atskillig yngre danske søsterpartiet, med det samme navn, lå utvilsomt en norsk inspirasjon. Like klart var det smitteeffekt den andre veien for Fremskrittspartiet. Anders Lange fremstilte *den* som vesentlig. »Det var advokat Glistrup i Danmark som gav nytt håp til oss skatte- og avgifts-flådde små«. »Glistrup tente lunt og nå er eksplosjonen skjedd«.²⁾ Men partiet fikk ikke den samme oppslutning som det danske. At partiet fem måneder etter stiftelsen fikk i overkant av 100 000 stemmer, som utgjorde 5% av velgerne, var utvilsomt en suksess. Men det danske partiets gjennombrudd var enda mer sensasjonelt,

16% og opp mot en halv million velgere. Partiet markerte seg da som landets nest største. Anders Lange kom naturlig nok i skyggen av Glistrup. En utbredt oppfatning i annen halvdel av 70-tallet var dessuten at det norske partiet var en døende døgnflue. Partiet befant seg i en bølgedal med under 2% oppslutning. Men bølgen reiste seg. Ved stortingsvalget i 1981 kom partiet opp på så godt som det samme nivå som i 1973. Ved lokalvalget, fylkestingsvalget i september 1983, gjorde Fremskrittspartiet sitt til nå beste valg med en oppslutning på 6.3%.

Det norske partiet er i fremgang, det danske i tilbakegang med en fengslet partileder, splittet Folketingsgruppe og meningsmålinger som viser en oppslutning på rundt 4%. Øyeblikkets konjunkturer er utvilsomt gunstige for det norske og ugunstige for det danske. Til tross for det - i en sammenlikning av de to partiers 10 årige historie - er det slående trekk den sterke danske velgertilslutningen og den svake norske. Hvorfor? En forklaring som ofte lanseres er ulike politiske tradisjoner knyttet til en ulik klassestruktur. Versjonen om *det småborgerlige Danmark* har imidlertid ikke blitt overbevisende dokumentert. Før en kan antyde svar på et slikt omfattende problem - årsaken til de to partiers ulike styrkeforhold - melder andre spørsmål seg. Hva var bakgrunnen for stiftelsen av de to partier? Hvilken rolle spilte henholdsvis Glistrup og Anders Lange? Hvor kom lederne fra? Hvilke ideologiske strømninger var det

partiene seilte fram på? Hvem var velgerne? Hvilket regionalt nedslagsfelt fikk partiene?

Dansk smitte

Etter Anders Langes mening lå forholdene i 1973 til rette for et protestparti. Dels fordi troen på et systemskifte - en kursendring - ved en borgerlig regjering var forsvunnet etter at den borgerlige koalisjonsregjeringen (Borten-regjeringen) hadde sittet ved makten i over fem år. Men denne erkjennelse var ikke ny i 1973. I 1968 hadde Anders Lange i sin egen avis klaget over skattetrykket fra den borgerlige regjering og avsluttet med: »Det er håpløst å tenke på å danne et nytt høyreparti«.³⁾ At tiden føltes moden i 1973 skyldtes ikke at sterke organiserte grupperinger hadde signalisert støtte. Planene og forberedelsene til stiftelsesmøtet på Saga kino skjedde hjemme hos Anders Lange og i hans nærmeste krets av unge høyreorienterte menn - de såkalte »hundegutter«, som alle var mer eller mindre faste bidragsytere til »Anders Langes Avis«.

Nyheten om den sensasjonelle oppslutningen om Glistrup må ha inspirert til ny partidannelse. For Anders Lange var Glistrup et ekko av egne meninger. 1973 falt dessuten i EF-stridens kjølvann da politikermistilliten var mer utbredt enn både før og etter.⁴⁾ Standpunkt til norsk EF-medlemskap hadde krysset partigrenser og ført til partisplittelser (Venstre, Arbeiderpartiet) og nye partidannelser (DnF, SV). En oppbruddsstemning ble skapt som partistiftere kunne dra fordel av.

Stiftelsesmøtet på Saga kino i Oslo er den underligste opptakt til noe norsk parti. Her var ingen av de trekk en gjerne møter: Avskallinger fra gamle partier; sosiale klasser og interessegrupper som bærer ny vei. Møtet ble ikke annonsert som

partikonstituerende. Det var foredrag av Anders Lange og annonsen garanterte »en tale som ikke lett glemmes«. Noen diskusjon var ikke planlagt og heller ikke tillatt. I leieavtalen med Oslo Kommunale Kinematografer inngikk, i tråd med vedtekter for utleie, et forbud mot diskusjon. Ved akklamasjon og håndsopprekking ble partiet dannet, og de 1 000 underskrifter som da ble krevd for å anmelde et nytt parti til valg, ble dels samlet inn blant tilhørere.

Fjernsyn og meningsmålinger

Mogens Glistrup var - om vi ser bort fra de underliggende politiske strømninger - et produkt av to trekk som preget 70-åra: fjernsyn og meningsmålinger. Fremskridtspartiets historie startet 30. januar 1971 da dansk TV hadde et sensasjonelt 2-minutters intervju med skattejurist og null-skatteyder Mogens Glistrup.⁵⁾ Ideen om partidannelse, er det blitt hevdet, ble unnnfanget som en følge av det oppstyr som kom etter intervjuet. Proklameringen av partiet fant sted en tid senere - i august 1972 - på det megetsigende sted Restaurant Grøften i Tivoli i København.

Møtet resulterte i en protest. Navnet - Fremskridtspartiet - var allerede i bruk. Forretningsadvokaten Glistrup løste problemet raskt. For 800 danske kroner blev partinavnet - Fremskridtspartiet - kjøpt.⁶⁾ Det var imidlertid ikke dette som gav partiet oppmerksomhet før valget i desember 1973, men derimot den sensasjonelt store oppslutning på meningsmålingene. Nyhetene nådde også norske media. Glistrup ble invitert til Oslo og opptådte i den norske valgkampen sammen med Anders Lange på Youngstorget - arbeiderbevegelsens tradisjonelle oppmarjaplass.

Det norske partiet ble også - fra nær-

mest startøyeblikket - stimulert av gode Gallup'er. En meningsmåling tatt opp i mai 1973, en måned etter stiftelsen, gav det samme resultat som partiet oppnådde ved valget i september.

Anders Langes Parti hadde ikke redaksjonell støtte i noen dagsaviser - men ble utvilsomt ikke tidd i hjel. Større betydning enn avisene hadde imidlertid *fjernsynet*. I valgkampen ble det bevisst spilt på partiets TV-opptreden. I en valgavis stod: »Vårt parti skal i TV forelegge noen sparerforslag som hele det norske folk kan få anledning til å vurdere«. ⁷⁾ Partiets TV-opptredener ble ikke uten publikum. Seerfrekvensen var *høyere* enn for noen andre partier. Dessuten hadde ingen partier så mange av sine *egne* velgere samlet foran TV-skjermen som nettopp Anders Langes Parti (se tabell 1).

Tabell 1. Seerfrekvens på TV-programmet »partiene svarer« i elektoratet og blant de respektive partis velgere.

Parti	Seerfrekvens i elektoratet	Seerfrekvens blant »egne« velgere	(N)
ALP	53%	73%	(81)
SV	47%	67%	(218)
KrF	45%	53%	(262)
A-partiet	43%	52%	(742)
DnF	43%	67%	(82)
RV	36%	—	—
H	35%	47%	(344)
SP	32%	51%	(246)
V	32%	62%	(69)

(N = 2389)

Kilde: Statistisk Sentralbyrås undersøkelse ved stortingsvalget 1973.

Massemediaforskere har dokumentert at fjernsynet er den viktigste informasjonskilde for de rikspolitiske saker. Det er dessuten blitt antydnet at dette mediet har sin største påvirkningseffekt overfor de politisk lite engasjerte, som nettopp er den gruppe valgforskerne har vist er de

partipolitisk mest labile.⁸⁾ Fjernsynet åpner utvilsomt muligheter for et nyetablert parti. Partiet eksponeres effektivt, og de lite engasjerte og labile velgere er særlig mottakelige for påvirkning.

Fjernsynet som lanserte partiene har paradoksalt nok blitt utsatt for kraftig kritikk fra de to partier. Statsmonopolene - Danmarks Radio og NRK - må brytes; det kreves flere kanaler med reklame som inntektskilde. I sannhet en respektløs omtale av partiets fadder, som er et protestparti verdig.

To personer, to partier, felles ideer

Mogens Glistrup og Anders Lange stilte seg i spissen for hvert sitt parti som begge baserte seg på en gammel-liberal ideologi om at fellesoppgaver som tærer på statskassen jamt over er av det onde. Regler og offentlige inngrep båndlegger det frie initiativ; skattetrykket lammer arbeidslyst og arbeidsglede. Næringslivet liksom det enkelte individ trives i frihet. Anders Lange kalte selv bevegelsens utgangspunkt »den uforfalskede individualisme«.

Partiene understrekte den regelorienterte likhet framfor den resultatorienterte likhet. Her vil ofte være et motsetningsforhold: Likhet i resultat krever ulikt startpunkt. Mye av partipropagandaen er for øvrig farget av en likhetsretorikk med hyllest til det produktive arbeid. Glistrup har karakterisert Fremskridtspartiet som trekkdyrenes parti. Håndens arbeid blir satt opp mot - og i et motsetningsforhold til - åndens arbeid som, ved siden av store deler av det offentlige apparatet, er et snyltedyrt på det produktive arbeid. Utslagene er dessuten sosialt skjeve. Den danske kulturpolitikken er i den sammenheng blitt framstilt som en subsidiering av overklassens interesser.

Propagandaen er direkte og folkelig, løsningene på samfunnets problemer enkle: nedskjæring av skatter, mindre reguleringer, nedbygging av offentlig sektor og alburom til det driftige enkeltmennesket. Partiene har et umiskjennelig trekk av høyrepopulisme. I egne øyne er de det folkelige uttrykk mot de sterke i samfunnet: de etablerte politikere alliert med lovverket og offentlig sektor. Det sosiale alibi beviset for omsorgen for de svake - er partiens oppmerksomhet om de gamle, villigheten til her å yte mer fra det offentlige side.

Glistrup var et politisk ubeskrevet blad da fjernsynet lanserte ham som den smarte skattejuristen med trekkprosent null. Anders Lange derimot hadde i over en menneskealder vært aktiv på ytterste høyre fløy, i mellomkrigstida som sekretær i »Fedrelandslaget« og i etterkrigstida som avisutgiver. Noen direkte linje fra mellomkrigs- til etterkrigsengasjement er vanskelig å se. Men fellestrekk er det utvilsomt. »Fedrelandslaget« var sterkt anti-kommunistisk og satte seg som mål å demme opp for arbeiderbevegelsens framstøt. Laget er blitt karakterisert som »det organiserte uttrykk for den stortings- og politikeruvilje som løper gjennom det 20. århundres borgerlige kritikk«.⁹⁾ Anders Langes virksomhet som avisutgiver i etterkrigstida ligger dels i forlengelsen av denne strømmingen. Lange kritiserte ustoppelig trekk ved partipolitikken. Partimaskineriet, partiapparatet båndla det frie individ. Utgangspunktet for kritikken var imidlertid ulik. Dels som følge av tidens vaklende mindretallsregjeringer ble det blant »Fedrelandslagets« folk etterlyst politikere med autoritet og styrke. Anders Lange og Glistrups kritikk av »de gamle partiene« var derimot at de var blitt formektige. Partiene hadde skapt en formyndersstat full av barnepiker. Det hele ble

meget kostbart og regningen ble lagt på skattebetalernes bord.

Bevegelser og aktivitet på venstresida i de opprørske 60-åra, gav næring til høyreorienterte motbevegelser. »Anders Langes Avis« og de såkalte »hundeguttene« var en slik motstrøm. »Hundeguttene« hørte til 60-åra. Det var ingen formelt organisert gruppering, men mer en kameratgjeng der antallet kunne variere mellom 15-20. I Anders Lange fant de det naturlige midtpunkt. Motdemonstrasjoner ble arrangert om det nå var for president Kennedys Cuba-aksjon i 1962 eller Vietnam-demonstranter som skulle møtes med pro-amerikanske slagord. En tid var også »hundeguttene« nærmest å regne som en fraksjon i Unge Høyre.¹⁰⁾

Betegnelsen »hundegutter« hadde en bestemt bakgrunn. Anders Lange drev selv egen kennel, og hans karriere som avisutgiver startet i 1948 med »Hundeavisen« som kom ut hver fjortende dag. Avisen skulle som et organ »for hundefolket« dreie seg »om hunder og deres bruk«. Politikken var »bannlyst«.¹¹⁾ I 1953 gikk »Hundeavisen« inn men gjenoppstod i 1960. Tidlig ble det klart at stoffet denne gang ikke kun ville dreie seg om hunder. Derfor skiftet avisen i 1961 navn til »Anders Langes Avis« som ble et talerør for høyre-ekstremistiske oppfatninger.

»Anders Lange holder praktisk talt de samme taler som i begynnelsen av femti-årene, lenge før Glistrup satte igang offentlig«, kommenterte »Anders Langes Avis« under valgkampen i 1973.¹²⁾ Det var utvilsomt noe riktig i dette. Kritikken av den voksende offentlige sektor, og det derav økende skattetrykk, hadde vært en rød tråd i Anders Langes agitasjon. Så tidlig som i 1951 var han blitt oppfordret til å sette »i gang en kampanje mot det tiltagende sekretær- og direktørvelde som utøves i mere og mere sjenerende form fra

institusjoner opprettet av Stortinget. Få ned skattene Lange, få dem (politikere) til å skjønne det!¹³⁾ Et tiår senere kalte han sammen til torgmøtet under slagordet »Frem til demonstrasjon mot skatte- og trygdeutsugningen, pengeforfalskingen og renterøveriet«¹⁴⁾

Med sin anti-parti holdning kom Anders Lange i et dilemma: Kunne partivese-net bekjempes ved å danne parti? Tanken om parti ble luftet, men som regel avvist. »Vent ikke på at jeg skal danne nytt parti. Jeg skal lede en folkestemning som politikere aldri før har opplevd make til i dette land, og det uten å røre en finger i partipolitikken«.¹⁵⁾ Men muligheten for partidannelse ble trass i slike utsagn, holdt åpen, riktignok uten stort alvor. I et av de første numrene av »Anders Langes Avis« stod gjengitt »Uavhengighetspartiets viktigste poster« som ble innledet med: »Menneskets fortjeneste, arv, eiendom tilhører det selv og ikke stortingsmennene. Den direkte skatt og selvangivelsen avskaffes«.¹⁶⁾ I 1965 var programmet om-døpt til »utkast til program for Frihetspartiet« og i 1970 til »Frihetsbevegelsens krav«. De skiftende betegnelser var en illustrasjon til motstanden mot partiapparater og formell organisasjon. De var også et tegn på behovet for å representere noe annet enn seg selv, om det nå var en bevegelse eller et parti. Etter valget i 1973 ble dette behovet utvilsomt imøtekommet. Omtrent 106 000 stemte på Anders Langes Parti. Det underlige hadde skjedd: en perifer høyre-ekstremist hadde kommet i en politisk posisjon. Avisutgiveren Anders Lange - som få om ingen hadde tatt alvorlig - var blitt stortingsrepresentant og partiformann.

Fra bevegelse til parti

Anders Langes Parti var i 1973 forenlig

med Langes anti-parti holdning. Partiet var en skatteprotestbevegelse bundet sammen om én sak, og med Anders Lange som livsvarig formann. Programmet var et valgmanifest på 16 punkter som dreide seg om skatter, avgifter og misnøye med statens formynderholdning. I andre spørsmål enn disse »erkjenner« partiet »at partimedlemmene kanskje har forskjellige syn på andre spesielle saker og derfor lar representantene fremføre disse uten noen tvangsdirigering fra partiledelsen«. Etter hvert har imidlertid partiet i organisasjonsmessig forstand blitt et parti som andre, og skiller seg således fra sitt danske søsterparti. Utviklingen fra bevegelse til parti forløp imidlertid ikke konfliktfritt. En fraksjon brøt ut og dannet eget parti - Reformpartiet - dels fordi prosessen fra parti til bevegelse gikk for sakte.

Anders Lange døde allerede i 1974 i en alder av 70 år. Mye tydet på at partiet skulle dø med ham. Den pågående interne strid i partiet ville bli forsterket, mente mange. Utviklingen skulle imidlertid ta et annet løp. Det til tross for at den person som tok Langes plass på Stortinget - Carl I. Hagen - i den første tid representerte Reformpartiet. Carl I. Hagen vendte noe senere tilbake til partifolden, til et parti som i 1976 skiftet navn til Fremskrittspartiet. Hagen seilte nå opp som partiets ledende talsmann og ansiktet utad. Han ble riktignok ikke gjenvalgt som stortingsrepresentant i 1977, men kom inn igjen ved stortingsvalget i 1981. Da var partiet kommet opp på et nivå svært sammenliknbart med gjennombruddsvalget i 1973 (se tabell 2).

Norsk fremgang, dansk tilbakegang

Samtidig som det danske Fremskridts-

Tabell 2. Prosent oppslutning om Fremskrittspartiet.

	1973 Stortings- valg	1975 Fylkestings- valg	1977 Stortings- valg	1979 Fylkestings- valg	1981 Stortings- valg	1983 Fylkestings- valg
Landet	5,0	1,4	1,9	1,5	4,5	6,3
Rogaland (oljefylket)	7,9	3,7	3,4	3,7	8,0	9,0
Oslo	6,4	1,8	2,0	4,6	7,0	9,5
Danmark (folketingsvalg)	15,9	13,4	14,6	11,0	8,9	5,5 ¹

1. Et snitt av meningsmålinger medio 1983.

partiet ligger med brukket rygg - en fengslet partileder og en splittet folketingsgruppe, reiser det norske partiet seg med en styrke som aldri før. Riktignok er partiet fjernt fra den tilslutning Glistrup en gang hadde.

Prosentvis ble støtten noe redusert fra stortingsvalget i 1973 til 1981, fra 5,0 til 4,5%, men antall stortingsrepresentanter ble det samme, fire, og fra de samme fylkene: to i vest (Hordaland, Rogaland) og to i øst (Akershus, Oslo). De beste stortingsresultater har partiet oppnådd i oljefylket Rogaland (se tabell 2).

Det gjenoppdukkende mønster er bemerkelsesverdig. Meningsmålinger viser nemlig at ingen norske partier er tuftet på en så *labil* velgergruppe som Fremskrittspartiet. Men den bevegelige velger ser ut til å flyte *innenfor* kommunale grenser. Valgresultatet i Oslo kan gi en illustrasjon på at Fremskrittspartiet i 1973 og i 1981 får noenlunde den samme oppslutning med et ulikt velgergrunnlag.

Både i 1973 og i 1981 gikk det for partiet et skille mellom Oslo-øst og Oslo-vest, som geografisk er delt av Akerselva - en sosial og politisk grenseelv. I øst har tradisjonelt de sosialistiske partier stått sterkest, i vest de borgerlige. Ved Anders Langes gjennombrudd i 1971 hadde partiet sin svakeste oppslutning - i underkant av 3% - i noen typiske østkantkretser hvor Arbeiderpartiet i årtier har hatt en massiv støtte. I 1981 var det imidlertid

nettopp i enkelte gamle arbeiderstrøk på østkanten at partiet gjorde gode valg. Opp mot 10% kunne noteres i kretser som Gamlebyen og Kampen. Det ser ut til å ha vært en glidende overgang fra vest til øst. I et mellomliggende valg, kommunevalget i 1979, forelå knapt noen forskjell mellom typiske øst- og vestkantkretser i oppslutning om partiet. Ved valget høsten 1983 ble stillingen på østkanten styrket, selv om framgangen jamt over var større i typiske vestkantkretser med borgerlig dominans.

Unge menn går til høyre

Partiets labile velgergrunnlag kan dokumenteres ved sosiale kjennetegn. Når oppslutningen er god - som ved valget i 1973 og 1981 - kan partiet vise til en særlig appell blant unge velgere. I mellomliggende bølgedal kan ikke samme kjennetegn observeres. Anders Langes Parti var i 1973 et ungdommelig parti: 40% av velgerne var under 30 år.¹⁷⁾ I 1981 var partiet i enda sterkere grad et ungdomsparti. Ifølge Statistisk Sentralbyrås undersøkelse var 54% under 30 år. Et fellestrekk for både 1973 og 1981 var en overvekt av menn (60%). Det danske partiet har også en tilsvarende kjønnskjev velgersammensetning, men aldersfordelingen derimot er ikke så ulik den vi finner i den danske befolkningen.

Det norske Fremskrittspartiet hadde i

1981 et tyngdepunkt blant unge menn. I gruppen menn under 30 var partiet landets tredje største (12%) etter Høyre (38%) og Arbeiderpartiet (24%). Halvparten av disse stemte altså enten Høyre eller Fremskrittspartiet. Denne støtte blant unge har fått en generasjonsforklaring: Appellen til den individualistiske frihet vinner særlig gjenklang blant velferdsstatens egne barn - den såkalte dessertgenerasjonen - som fikk sin oppvekst preget av et gjennomregulert velstandssamfunn, der tidligere kampsaker var blitt statsborgerlige rettigheter.

Regionale mønstre

Også i partienes regionale tilslutning finner vi fellestrekk i rekrutteringsmønsteret til Høyre og Fremskrittspartiet. For landet som helhet er det en sammenheng mellom høye prosenttall for Høyre og tilsig til Fremskrittspartiet. Blant de fire fylkene - som både i 1973 og 1981 avgav hver sin stortingsrepresentant til Fremskrittspartiet - er to (Akershus, Oslo) å finne i Høyres gamle kjerneområde, Oslofjordens omland, og to (Rogaland, Hordaland) i det nye vestpå, »oljeregionen«. I det radikale beltet av valggeografien - deler av det indre Østland (Telemark, Oppland, Hedmark) - står derimot begge partier svakt.

Fremskrittspartiet i Norge er et urbant fenomen knyttet til landets største byer i Sør-Norge og deres omland. I Oslo, Stavanger (oljebyen), Bergen (den nest største) og Drammen markerte partiet seg ved kommunevalget 1983 som det tredje største. I byene nord for vannskillet - Dovre - gjør partiet det mindre godt. Et mønster avtegner seg: jo lenger nord desto dårligere. De regionale variasjoner i partiets velgertilslutning er sterkere i byene enn på landsbygda, hvor det gjennomgående trekk er den svake tilslutning.

Fremskrittspartiet rekrutterer velgere blant skuffede Høyre-velgere for hvem Høyre representerer de uinnfridde forventninger og det tapte håp om et systemskifte. Framgangen for Fremskrittspartiet var da også særlig sterk der Høyre to år tidligere, ved stortingsvalget i 1981, fikk rundt halvparten av velgerne. Fremskrittspartiet har høstet fordel av en opposisjonsbølge med utspring i både lokale og rikspolitiske forhold. Når Høyre besitter de maktgivende posisjoner *lokalt* - i kommuner og fylkesting - og innehar regjeringstaburettene, blir velgerlekasjonen mot høyre, til Fremskrittspartiet særlig stor. Men Fremskrittspartiet tar åpenbart også velgere fra Arbeiderpartiet. I typiske arbeiderstrøk på Østkanten i Oslo, hvor Arbeiderpartiet tradisjonelt har hatt sine sterkeste bastioner, har partiet - som nevnt - en solid posisjon.

Det danske Fremskridtspartiet finner, imotsetning til det norske, sine støttepunkter i *landdistrikter*. Partiets beste rekrutteringsmark er nord-, sør- og vest-Jylland, et område hvor partier som har heist klassekampens faner aldri har stått sterkt. Dette har blitt sett i sammenheng med partiets småborgerlig karakter. *Førstegenerasjonsarbeidere*, fra små arbeidsplasser i sent industrialiserte partier av Jylland har ofte stemt på Fremskridtspartiet.¹⁸⁾ Dette tilskudd fra jyske arbeidere har bidratt til at Glistrup ved flere valg har blitt landets neststørste arbeiderparti.

Utkantens støtte til Glistrup - og ikke bare fra arbeidere - er blitt satt inn i en bredere sammenheng: en protest mot forfall i verdier som utkantbefolkningen har oppfattet som sentrale. Carsten Jensen skriver:

Hvad vil de, bonden, købmanden og arbejderen i de jyske småbyer Hurup, Års og Ringkøbing?

Da Fremskridtspartiet dukkede op i begyndelsen af 70-erne, var det et fortrængt og ukendt stykke virkelighed, der fandt vej frem til officielle Danmarks bevidsthed: det andet Danmark, provinsens Danmark. Det var en fortid, vi troede overstået, der pludselig stirrede os i møde, det glemte bondeland, flidens og arbejdsmoralens landsdele, der på uforståelige dialekter satte spørgsmålstejn ved velfærdssamfundets erobringer.

En ulige samfundsudvikling med centralisering på den ene side, affolkning, proletarisering og de oprindelige landsbymiljøers forsvinden på den anden side skabte opbakningen bag Fremskridtspartiet som udtryk for sociale forskydninger, der omfattede såvel bønder og småhandlende som arbejdere og håndværkere.¹⁹⁾

Sentrum mot periferi, periferi mod sentrum

Danske og norske utkantstrøk er ikke sammenliknbare. Likevel må det slås ned på en åpenbar forskjell i partiene velger-tilslutning. Begge partier avtegner en sentrum-periferi profil: Utkantstrøk preget av jordbruk og fiske mot landets administrative sentra, mindre byer i periferien mot sentrale og store byer. Men de to partier har hvert sitt tyngdepunkt, det *norske* i *sentrum* og det *danske* i *periferien*.

Det danske Fremskridtspartiet har alltid hatt et fotfeste i provinsen. Over tid har dette tyngdepunkt i landdistriktene blitt sterkere. Glistrup forente i sine velmaktsdager Vennamos appell til utkanten med Anders Langes hjelpende hånd til overadministrerte og skattetrette byborgere. Partiet representerte i sin tidligste fase en bred protestbevegelse. Her ligger en nøkkel til det danske partiets tidlige suksess.

Glistrups velgere har etter en gradvis

tapping, fra 16% ved valget i 1973 til rundt 4% på dagens meningsmålinger, nærmet seg Vennamos velgerprofil. I 1983 har partiet i følge meningsmålingene opp mot halvparten av sine velgere i landdistriktene hvor 28% av befolkningen er bosatt. Innslaget av bønder er ikke spesielt stort. Den andel de utgjør av partiets velgere - 8% - overgås riktignok bare av bondepartiet Venstre.²⁰⁾

Vennamos Landsbygdspartiet - det finske protestpartiet - har hentet sine stemmer i første rekke blant bønder. Partiet er blitt fremstilt som en protest mod »utviklingen« som spente ben under småbønders eksistens. Dette misnøyetpartiet kanaliserer i motsetning til det norske en utkantprotest.

Ulike trekk i den norske og danske propaganda kan settes i sammenheng med forskjeller i partienes regionale profil. Glistrup og hans tilhengere understreker ofte »det folkelige« som noe ettertraktesverdig. Fremskridtspartiets ledende kulturpolitiker - Kristen Poulsgaard - vil søke tilbake til »sangskatte, som der ligger skjult i højskolesangbogen«.²¹⁾

Tradisjoner knyttet til den danske landsby ønskes holdt i hevd. Dessuten er det blitt påpekt at provinsens Danmark subsidierer overklassens kulturinteresser i København, billettene i Det Kongelige Teater, universitetene og bibliotekene.

Noe tilsvarende trekk fins ikke i det norske partiet. Den norske utkant fremstilles heller ikke som melkeku for byene. Tvertimot. Utkant-Norge subsidieres av byene, sies det. Byborgernes skattetrykk øker som følge av store overføringer til perifere strøk dels i form av støtte til primærnæringen.

Et sentralt trekk i norsk valghistorie er at protesten fra utkanten har gått til venstre. Denne linjen markerte seg allerede i midten av det forrige århundre da Marcus

Thrane organiserte Norges første arbeiderbevegelse. Hans mest solide støttegruppe var landarbeidere og husmenn på Østlandet. Thrane hadde også i sin propaganda et klart blikk for byenes utbytting av landsbygda. Senere markerte den nordnorske utkant seg. Det var bønder og fiskere i nord som valgte inn Arbeiderpartiets første stortingsrepresentanter i 1903. Sosialistisk Folkeparti - senere Sosialistisk Valgforbund - fikk dessuten allerede fra starten av et fotfeste i utkant-kommuner i Nord-Norge. På Sør- og Vestlandet har derimot utkanten tradisjonelt sognet til mellompartiene. Nettopp venstrefløyen og mellompartiene har da også liten velgerlekkasje til Fremskrittspartiet. Tilsiget kommer i første rekke fra Høyre og Arbeiderpartiet.²²⁾

Småborgerskapets revolt?

Partienes ulike regionale mønstre har imidlertid avfødt liten debatt. Mye har derimot vært skrevet om partienes klassekarakter. En avhandling foreligger av to svenske sosiologer, Bjørn Fryklund og Tomas Peterson, med et marxistisk utgangspunkt: Bak sosiale bevegelser og partier ligger alltid bestemte klasseinteresser.²³⁾ Såvel det norske som det danske mener de er bærere av småborgerskapets klasseinteresser. Den typiske småborger er i én og samme person både arbeidsgiver og arbeidstaker. Stordrift og kapitalkonsentrasjon truer imidlertid den enkle vareproduksjon. Småborgerne er i klemme mellom de to hovedklasser med deklassering som mulighet. Det revolterende småborgerskap - i første rekke det urbane - er drivkraften i de to misnøypartiene, mener de to svenske sosiologene. Boka, som gir et atskillig mer nyansert bilde enn den korte fremstillingen, er et kjærkomment tilskudd til den noe teorifattige valg-

forskningen. Spørsmålet kan imidlertid stilles om terrenget passer med kartet.

Utvilsomt ble det i løpet av 60- og 70-åra nedlagt en rekke mindre gårdsbruk; småbutikker låste døra; i yrkesstatistikken var tallene på bønder, kjøpmenn, skomakere og skreddere fallende. De to partilederne overså dessuten ikke de problemer dette skapte. »Kampen for de frie menn er kampen for selvhjulpne bønder og småbedrifter«, skrev Anders Lange i 1965.

Det selveiende småborgerskap var truet på den ene side av stordrift og på den annen av statslie reguleringer og avgifter. Den sistnevnte trusel la Anders Lange mest vekt på.

Mogens Glistrup tok, ved proklameringen av partiet, de franske poujadister fra 50-åra som sitt forbilde. En sammenlikning av poujadismen og Glistrups Fremskridtsparti - med hensyn til ideologi, propaganda, sosial basis, organisasjon - viser imidlertid få likhetspunkter.²⁴⁾ Velgerstøtten til papirforhandleren Poujade hadde et klart tyngdepunkt i det urbane småborgerskap: småhandlere og håndverkere. Partiet var et selvforsvar fra små selvstendig næringsdrivende som følte sin eksistens truet av skatter, offentlig bokettersyn og restriktive prisreguleringer. Det var både et parti og en skattenekterbevegelse basert på *handling*: Organiserte skattestreiker, kollektive butikk lukninger og store massemøter. Fremskridtspartiet er i denne sammenheng et ordinært parti som appellerer til opinionen for å sanke stemmer i valg. Partiets velgere er dessuten ikke preget av aktivisme. Danske valgforskere stilte i samband med folketingsvalget i 1979 spørsmål om velgerne hadde deltatt eller kunne tenke seg å delta i ulike former for skattenektingsaksjoner. Fremskridtspartiets velgere hørte avgjort ikke til aktivistene, som derimot var å fin-

ne på venstrefløyen. »Hverken deltagelse, tilbøjelighed til deltagelse, eller sympati for denne protestform forekommer i større udstrækning end blandt VK-vælgere«.²⁵⁾

Poujades ideologi var preget av småborgerlig antikapitalisme med en understrekning av middelklassen som nasjonens ryggrad og frihetens vokter. Fremskridtspartiets ideologi anses derimot å være så å si uten spor av antikapitalisme. Kjøpmannen på hjørnet fremstilles ikke som truet av kjedebutikken og kapitalismens utvikling. Denne interessemotsetningen blir overskygget av næringslivets felles fiende: offentlig byråkrati og statlige reguleringer. Også Fryklund og Peterson understreker partipropagandaens fravær av antikapitalisme.

Velgernes klassebakgrunn

Poujades og Glistrups velgere er heller ikke helt sammenliknbare. Fremskridtspartiet rekrutterer velgere i alle lag, om enn ikke proporsjonalt med befolkningen. Alle meningsmålinger har vist at selvstendig næringsdrivende er noe overrepresentert blant Fremskridtspartiets velgere. Men vi finner ikke som hos poujadistene noe utpreget klassebasert velgergrunnlag. Ved enkelte målinger har de selvstendig næringsdrivende, inkludert bønder, utgjort omtrent 1/3 mot vel 1/4 i befolkningen (se tabell 3).

Om partiet var et uttrykk for revolten fra et deklassert småborgerskap, ville en forvente å finne blant de selvstendig næringsdrivende mange med liten lønn og få ansatte. Det motsatte er, eller har iallfall vært, tilfelle. Tilbøyeligheten blant de selvstendige næringsdrivende til å stemme Fremskridtspartiet er særlig stor blant de med høy inntekt og blant de med mange ansatte. Så var tilfelle i 1973, 1974, 1977

og 1978.²⁶⁾ Valgforskernes tabeller har således ikke gitt noe god støtte til teorien om det revolterende småborgerskap.

Velgerbasisen til det norske partiet gir heller ikke overbevisende belegg. Anders Langes velgere var riktignok, liksom Glistrups, overrepresentert blant de selvstendige. Blant funksjonærer fant vi imidlertid et motsatt mønster: overvekt i det norske og underrepresentasjon i det danske. Ved valget i 1981 ble imidlertid bildet endret. Til tross for at antall observasjoner er lite er tendensen ikke til å ta feil av: et sterkt innslag av arbeidere og et svakt av

Tabell 3. Yrkessammensetningen i det danske og norske Fremskrittspartiet.

DANMARK

	1973 ¹		1983 ²	
	FRP	Totalt	FRP	Totalt
Arbeider	37	38	46	39
Funksjonær	31	37	22	47
Selvstendig	32	24	32	14
	100	99	100	100
	(1518)	(8250)	(9300)	(308)

NORGE

	1974 ³		1981 ⁴	
	ALP	Totalt	ALP	Totalt
Arbeider	32	43	54	39
Funksjonær	46	38	36	43
Selvstendig	17	10	6	12
Bønder	5	9	4	6
	100	100	100	100
	(304)	(9054)	(48)	(1255)

- 1) Primært yrke (husmødre, mannens stilling, ellers egen stilling), kilde: Jørgen Goul Andersen, 1978.
- 2) Yrkeaktive, data fra Gallups Markedsanalyse A/S, veide data.
- 3) Hovedforsørgers yrke, data fra Norsk Gallup Institut.
- 4) Hovedforsørgers yrke, Statistisk Sentralbyrå (NOS B397). Baserer seg på en noe annen yrkesinndeling enn Norsk Gallup og skoleelever/studenter er ikke med.

både funksjonærer og, ikke minste viktig, selvstendige (se tabell 3). Dette i tillegg til de mange unge kullkaster vel tesen om småborgerskapets revolt.

Unge velgere er tradisjonelt labile, svinger lett i den retning valgvindene blåser. Dette peker mot overflatekrusninger; teorien om protesten fra det truede småborgerskap trekker derimot inn de dypereliggende samfunnskrefter.

Velgerbasisen til det danske Fremskridtspartiet er også blitt endret etter som partiet har skrumpet inn. I følge meningsmålinger fra 1983 er det skjedd en forskyvning fra funksjonærer til et større innslag av arbeidere og relativt sett større representasjon av selvstendige (se tabell 3). I Danmark har utviklingen i partiets velgermasse således *ikke* bidratt til å uthule troverdigheten av tesen om protesten fra småborgerskapet.

Sammenføyning av tidstypiske trekk

Om ennå ingen fullgod teori kan lanseres til forklaring av denne misnøyeytring, la oss likevel betrakte Fremskrittspartiene som en sammenføyning av tidstypiske trekk. Trekk som ble aktualisert ved partienes frembrudd, ved lederprofilen, ved budskapet og ved sosiale karakteristika blant veigerne.

Fødselshjelpere til begge partier var *fjernsynet* og *meningsmålinger*. Partienes raske og sterke gjennombrudd er utenkelig uten disse to katalysatorene. Før partiene stilte til valg kunne statistiske utvalg fra ulike meningsmålinger signalisere partistøtte. Mange gjorde det og massemedia formidlet resultatet.

Partiene har i utpreget grad vært knyttet til enkeltpersoner, *én leder*. Nettopp dette, har noen hevdet, er et typisk trekk ved bevegelser som er bærere av småbor-

gerskapets klasseinteresser. Den spriken- de ideologien må forenes av en karismatisk leder; småborgerskapets janusansikt - venn og fiende av kapitalismen - må tildekkes. Den klare lederprofilen kan også betraktes som et tidstypisk trekk. Dels som følge av fjernsynets gjennombrudd skjedde en personifisering av politikken. Massemedias rolle er riktignok omstridt. En versjon er at massemedia er opptatt av det som er *annerledes*, det som skiller seg ut av den jevne strøm av hendinger. Begivenheter rives ut av sin meningssammenheng; det fokuseres på den enkelte, kollektivet forsvinner. Massemedias innflytelse er et tilskudd til *opløsning* av folks identiter og bidrar til en *eliteutfordrende* heller enn en *elitedirigert* mobilisering.²⁷⁾

Glistrup og Anders Lange presenterte seg i massemedia uten den alvorstemte patos som gjerne preger populistiske ledere. De var snarere eksponenter for den lystige reaksjon og gikk ikke av veien for klovneri og bajasseri. Dermed *skilte de seg ut* fra andre politikere, og tiltrakk seg massemedias oppmerksomhet.

Partienes *budskap* - det offentlige som parasitt på det produktive arbeid - var et svar på den sterke veksten i den offentlige sektor og det økte skattetrykket. Disse trekkene var felles for alle vestlige land og var dels et resultat av en historisk enestående økonomisk vekst fra slutten av den andre verdenskrig. Reallønnsinntektene hadde steget. Progresjonsgrensene derimot hadde, om ikke ligget fast, så endret seg mindre. Skattetrykket rammet stadig flere. Det rammet dessuten urettferdig. Glistrup - som drev et av landets største advokatkontorer - hadde skattetrekk på null prosent.

Omslaget - med nedgangskonjunkturer i verdensøkonomien - kom i 1973/74 nettopp da de to Fremskrittspartiene var blitt etablert som parlamentspartier. Det ble

etter hvert akseptert fra så godt som alle partier at bremsene måtte settes på.

Før dette omslaget hadde Danmark en direkte skatt som lå på et høyere nivå enn noe annet sted i verden. Stigningen i den direkte skatten var særlig sterk fra 1970 til 1971. Kurven over den direkte skatten fôk da i været med en bemerkelsesverdig steilhet. En amerikansk sosiolog kalte kurvens løp »the Glistrup curve«.²⁸⁾

Partienes gjennombruddsår, 1973, er et toppunkt og et vendepunkt for velstandsutviklingen i de vestlige land. Etter en sammenhengende rekke av år med en enstående økonomisk vekst meldte det sig i 1974 en økonomisk verdenskrise med en hårdnakket arbeidsløshet.

1973 skiller seg også ut, med hensyn til velgernes holdninger, fra både tiden før og etter. Så viser meningsmålingene. Hver fjerde norske velger ønsket i 1973 nedskjæring i de sosiale trygdeytelser mot hver tiende i 1965 og 1977.²⁹⁾ Dette er nærliggende å se i sammenheng med at 1973 er i enden av en bekymringsløs velstandstid. Det sosiale sikkerhetsnettet var blitt mer finmasket, reguleringene og skattetrykket derimot mer plagsomme. Men det er ikke bare disse økonomiske forhold som gjør 1973 til et merkeår. I Norge og Danmark hadde det i 1972 vært folkeavstemning om landenes tilknytning til EF. Særlig i Norge hadde den utenomparlamentariske virksomheten vært omfattende. Partiloyaliteter var blitt rykket opp, velgere var kommet på vandring mellom partiene. De lot seg nå fange opp av en ny partidannelse i en tid da politiskermistilliten i Norge var sterkere enn både før og etter.

Partienes suksess var *velgertilslutningen*. Nettopp i løpet av 1970-tallet registrerte valgforskere i vestlige land nye trekk i velgermassen. Det ble vanskeligere å forutsi stemmegivning. Ofte vel så vik-

tig som - hvor kommer velgeren fra? - ble: hvor skal velgeren hen? Stemmegivning ble i større grad avgjort ut fra bestemte saker og hvilke mål som for øyeblikket stod i fokus. Amerikanske valgforskere kalte det »issue-voting«. Dette, i motsetning til sosial bakgrunn, er omskiftelige og flytende størrelser. Dermed fikk vi en ny bevegelighet i velgermassen.

Anders Lange og Mogens Glistrup stilte begge én enkelt sak - nedkutting av skatteinne - i fokus. Og både det danske og norske partiet er karakterisert ved at de har støtte i alle sosiale lag. Det norske partiets labile valgergrunnlag gir en illustrasjon til »den flytende velger«. Glistrups parti viste imidlertid i løpet av de første år en bemerkelsesverdig stabilitet. »Af de større danske partier er Fremskridtspartiet klart det mest stabile med hensyn til vælgertilslutning i de sidste 5 år (1973-1978)«³⁰⁾

Ethvert nytt parti vil være et uttrykk for noe tidstypisk. Poenget med Fremskrittspartiene er at de forente - og forener så mange tidstypiske trekk, og der *la iallfall* en styrke.

Risikoen er naturligvis splittelsen: med så mange motstridende elementer må det balansegang til. Nå som Fremskrittspartiet i Norge virkelig er oppdaget som en trussel, blir angrepene kanskje mer treffsikre - og balansegangen ventelig mindre tiltrekkende.

Noter:

1. Ole Borre, Denmark's Protest Election of December 1973. *Scandinavian Political Studies* vol 9, 1974.
2. *Anders Langes Avis* nr. 8 og nr. 9, 1973.
3. *Anders Langes Avis* nr. 20, 1968.
4. I motsetning til hva amerikanske og også svenske valgforskere har registrert, finner en ikke i Norge en økende politisk kynisme utover 70-tallet. Henry Valens valgprosjekt viser at mistilliten overfor politikere er mindre ved målingene i 1977 og 1981 enn i 1973.
5. Bjarne Larsen, *Fremskridtspartiets organisasjon. En analyse og karakteristik af Fremskridtspartiets struktur under anvendelse af Maurice Duvergers begrebsapparat*, speciale ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet, 1977 s. 72-81, »Man kan hævde, at Glistrup kom mere eller mindre tilfældigt ind i rampelyset, og på baggrund af offentlighedens reaktion, udviklede senere hen ad vejen en politisk mission« (s. 80).
6. *ibid.*, s. 75-77, se også Morten Hahn-Pedersen, *Historien om et nul. Mogens Glistrup og fremskridtsbevægelsen 1971-73*. Odense, 1981, s. 35-38.
7. *Anders Langes Avis*, nr. 12, 1973.
8. Poenget er nærmere dokumentert hos Steen Sauerberg, *Party Access to Election Broadcasting in Scandinavia*, Institut for Samfundsfag 1982.
9. Hans Fredrik Dahl, Fedrelandslaget i *Pax Leksikon*, 1979.
10. Ivar Sekne, Unge Høyre, *Kontrast* nr. 44, 1974.
11. *Hundeavisen*, nr. 1, 1948.
12. *Anders Langes Avis*, nr. 9, 1973.
13. *Hundeavisen* nr. 12, 1951.
14. *Hundeavisen* nr. 13, 1961.
15. *Hundeavisen* nr. 22, 1960.
16. *Anders Langes Avis* nr. 4, 1962.
17. Tallet stammer fra Statistisk Sentralbyrås utvalgsundersøkelse i forbindelse med stortingsvalget i 1973.
18. Jørgen Goul Andersen, *Partipolitiske skillelinjer i arbejderklassen*, Institut for Statskundskab, Århus 1980.
19. Carsten Jensen, To nationer. Fremskridtspartiet i Danmark, *Samtiden*, nr. 1, 1980.
20. Data stammer fra Gallups Markedsanalyse, en sammenslåning av meningsmålinger fra 1. halvår 1983.
21. Kristen Poulsen, *Et bedre Danmark*, Kbh. 1976, s. 106.
22. Tall fra Statistisk Sentralbyrås valgundersøkelse i 1973 viser at ¼ av de »Anders Lange Parti«-velgere, som deltok i valget i 1969, hadde stemt enten Høyre eller Arbeiderpartiet. Det norske valgprosjektets undersøkelse fra 1973 kommer fram til det samme resultatet, se Valen, Henry og Stein Rokkan, *The Election to the Storting in September 1973*, *Scandinavian Political Studies*, vol. 9, 1974, 213 f. Valgundersøkelsen fra 1981 avdekker at mellompartienes velgere ytterst sjelden har Fremskrittspartiet som annen preferanse, se Statistisk Sentralbyrå (NOS B397).
23. Bjørn Fryklund og Tomas Peterson, *Populism och missnöjespartier i Norden. Studier av småborgerlig klassaktivitet*. Arkiv avhandlingsserie, Lund 1981.
24. Gregers Mørch-Lassen, *Udvalgte aspekter af Fremskridtspartiet og poujadismen*. Speciale ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 1978.
25. Borre, Ole og Leslie Eliasson, Protestadfærden og dens baggrund, i Ole Borre m.fl., *Efter vælgerskredet. Analyser af folketingsvalget 1979*, Århus, 1983.
26. Hans Jørgen Nielsen, *Politiske holdninger og fremskridtsstemme*, København, 1979, s. 64f. (for årene 73, 77, 78). Ingemar Glans, *En liberal reaktion. Fremskridtspartiet och dess väljargrundlag*. Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 1975 (for året 1974).
27. Slike synspunkter er fremført av Ronald Inglehart, *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, New York, 1977.
28. Harold Wilensky, *The »New Corporatism«, Centralization and the Welfare State*, London, 1976.
29. Kolberg, Jon Eivind og Per Arnt Pettersen, Om velferdsstatens politiske basis. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1981, b. 22, 193-222.
30. Jørgen Goul Andersen, *Fremskridtspartiet og de øvrige skandinaviske protestpartier*, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 1978.